

بررسی رابطه دینداری و عمل به باورهای دینی با رضایت شغلی کارکنان سازمان بهزیستی استان یزد

حمیدرضا خسروانیان *

میثم شفیعی رودپشتی **

مهناز توکلی ***

پذیرش نهایی: ۹۲/۶/۳۱

دریافت مقاله: ۹۲/۲/۲۶

چکیده

هدف این پژوهش، عرضه الگویی در جهت استخراج شاخصهای دینداری از نگاه مصحف شریف نهج البلاغه و ارزیابی میزان گرایش و اعتقاد به آنها و تأثیر آن بر رضایت شغلی کارکنان است. جامعه آماری این پژوهش کارکنان سازمان بهزیستی استان یزد است. الگوی اصلی تحقیق بر پایه سه اصل «اعتقادات»، «احکام» و «اخلاق» شکل گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد بعد «اعتقادات» دین در بین کارکنان از سطح قابل قبولی برخوردار است. و همچنین کارکنان به بعد «احکام» و «اخلاق» دین نیز آگاهند. تحلیل‌های نهایی نیز حاکی است که از بین ابعاد دینداری دو بعد آشنایی با احکام و اخلاق بر رضایت شغلی تأثیرگذار است و بعد اعتقادات تأثیر معنی داری بر رضایت شغلی ندارد.

کلید واژه‌ها: دینداری، رضایت شغلی، باورهای دینی، نهج البلاغه، سازمان بهزیستی.

* نویسنده مسئول: کارشناس ارشد مدیریت صنعتی دانشگاه تربیت مدرس

h.khosravanian@yahoo.com

m.shafiee2004@gmail.com

** دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی دانشگاه تربیت مدرس

*** کارشناس ارشد مدیریت صنعتی موسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی یزد

mahnaztavakoli66@gmail.com

مقدمه

دین پدیده‌ای در اعلی درجه اجتماعی و چه بسا منشأ تمام کارها و نهادهای اجتماعی مانند شناخت بشری و هویت جامعه انسانی است (دورکیم^۱، ۲۰۰۵). دین و مذهب یکی از اساسیترین و مهمترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده است به طوری که هیچ گاه بشر خارج از این پدیده زیست نکرده و دامن از آن بر نکشیده است. در واقع هیچ فرهنگی در گذشته یافت نمی شود که دین در آن، جایی نداشته باشد و هیچ کس فکر نمی کند که در آینده نیز فرهنگی غیر از این بتواند به وجود آید. مطالعه انسان، فهم و درک این نکته را برای ما ممکن می سازد که نیاز به نظام مشترک جهتگیری و مرجع اعتقاد و ایمان دارای ریشه عمیق در وضعیت زیستی انسان است (نوابخش و پوریوسفی، ۱۳۸۵). اگر فرد و جامعه ای دیندار و دینمدار باشد و پایه و ریشه دین را در شئون مختلف حفظ کند، فضایی در کارشان ایجاد می شود که اصلاح شدنی و رشد یافتنی است و حتی اگر کمبودی در کار باشد، جبران پذیر و رو به کمال است. نهج البلاغه به عنوان یکی از غنی ترین گنجینه های اخلاقی و معنوی در نظام اسلامی، زیربنایی بودن دین را مورد توجه قرار داده است. حضرت علی (ع) در این باره می فرماید: «اذا حضرت بلیه فاجعلوا اموالکم دون انفسکم و اذا نزلت نازله فاجعلوا انفسکم دون دینکم و اعلموا ان الهالک من هلک دینه و الحریب من حرب دینه»: «چون بلایی رسید مالهای خود را سپر جانهایتان کنید و چون حادثه ای پیش آید، جانهایتان را فدای دینتان کنید و بدانید که هلاک گشته است کسی که دینش هلاک شده باشد و غارت شده است کسی که دینش به غارت رفته است» (کلینی، ۱۳۸۸). ایشان همچنین در جای دیگر می فرمایند: «الدین اقوی عماد»: «دین قویترین چیزی است که می تواند تکیه گاه قرار گیرد» (خوانساری، ۱۳۶۰). هم چنین ایشان در مورد رهاورد دینداری در نهج البلاغه در خطبه ۶۸ فرموده اند: «آگاه باشید که قوانین دین یکی و راه های آن آسان و راست است؛ کسی که از آن راه برود به قافله و سر منزل رسد و غنیمت برد و هر کس از آن راه نرود، گمراه و پشیمان گردد. مردم! برای آن روز که زاد و توشه ذخیره می کنند و اسرار آدمیان فاش می گردد، عمل کنید» (شهیدی، ۱۳۷۸). در این باره حضرت، شاخصهای دینداری را در نهج البلاغه آشکارا بیان کرده اند؛ از جمله در خطبه شماره ۱، سرآغاز دین را خداشناسی، و کمال شناخت خدا را باور

1 - Durkheim

داشتن به او و شهادت به یگانگی او می دانند؛ هم چنین در جایی دیگر می فرمایند: «الدین شجرة اصلها التسليم و الرضا»: «دین مانند درختی است که ریشه آن تسلیم در برابر اراده حضرت حق و اطاعت از فرمان وی و خشنودی از دستورهای اوست» (خوانساری، ح ۱۲۵۵).

مطالعات متعدد نشان می دهد دینداری سبب خشنودی و رضایتمندی افراد می شود و نقش مؤثری در تنش زدایی دارد و سبب کاهش گرفتاری روانی فرد شود (پولوما و پندلتون^۱، ۱۹۹۱؛ آراین، ۱۳۸۰؛ صیادی تورانلو و همکاران، ۱۳۸۶؛ روغنجی، ۱۳۸۴ و حاجی زاده، ۱۳۸۹). یکی از ابعاد مهم زندگی انسان، زندگی شغلی اوست که به فرد هویت اجتماعی می دهد و فرد همواره در طول زندگی با آن سر و کار دارد. بررسی رضایت شغلی افراد به دلیل اهمیت و پیامدهای آن همواره حائز اهمیت است و پژوهشهای متعددی به بررسی عوامل مؤثر بر آن پرداخته است. در این میان میزان دینداری افراد به عنوان یکی از ویژگیهای فردی می تواند بر رضایت شغلی تأثیرگذار باشد که به طور خاص در این حوزه مطالعات کمی صورت گرفته است. علاوه بر این بیشتر پژوهشها در زمینه ارتباط دینداری با سازه های روانی در ادیان دیگری صورت گرفته است و یا از الگوهایی برای سنجش دینداری استفاده کرده اند که به طور کامل منطبق با دین اسلام طراحی نشده است. از آنجا که دین مبین اسلام، کاملترین و سازنده ترین الگوی زندگی بشریت است این پژوهش درصدد است علاوه بر عرضه ابعاد و شاخصهای دینداری اسلامی از دیدگاه نهج البلاغه به بررسی رابطه میان این ابعاد و رضایت شغلی جامعه مورد مطالعه بپردازد. در این پژوهش کارکنان سازمان بهزیستی شهرستان یزد به عنوان جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفته اند.

مبانی نظری پژوهش

دین و دین داری

واژه دین در فرهنگ قرآنی به معنای جزا، حساب، قانون، اطاعت، اسلام و توحید آمده است (فیروز جایی، ۱۳۸۹). دین مجموعه ای از اصول، باورها و رفتارهایی است که برای هدایت و رستگاری انسانها مفروض است (بهروان، ۱۳۸۹). دین روانشناختی پیچیده و شامل مجموعه ای از مقوله های روانشناختی از جمله هیجانات، باورها، ارزشها، رفتارها و محیط اجتماعی است (آراین، ۱۳۷۸). ویل دورانت معتقد است دین به اندازه ای عینی، فراگیر و پیچیده است که هیچ دوره ای در

1 - Poloma & Pendelton

تاریخ بشر خالی از اعتقاد دینی نبوده است (خدایپناهی، ۱۳۷۹). دینداری نیز به بیان کلی، یعنی داشتن «اهتمام دینی» به گونه‌ای که نگرش، گرایش و کنشهای فرد را تحت تأثیر قرار دهد (هیمل فارب^۱، ۱۹۷۵). اما همواره تعریف دین و دینداری از موضوعات مناقشه برانگیز بین نظریه پردازان و جامعه شناسان دین بوده است.

ابعاد دینداری اسلامی و غربی

طی سالهای دهه ۱۹۶۰-۷۰ میلادی، جامعه شناسان و روانشناسان در حوزه دین تلاش کردند به صورت تجربی وضعیت دینداری را مطالعه کنند (فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸). در تعاریف هریک از آنها جنبه‌ها و ابعاد مختلفی برای دین در نظر گرفته شده است؛ از جمله اندیشمندان غربی که به این بحث پرداخته، آلپورت^۲ (۱۹۶۶) است. او میان دو نوع نهادی شده و درونی شده دینی تمایز گذاشت تا ارتباط گرایشهای مختلف را با این دو مقوله نشان دهد. طرح^۳ (۱۹۵۱) برای نخستین بار این نکته را مطرح کرد که تجربه دینی ادیان دارای سه بعد مفهومی یا نظری، آیینی یا عملی و جامعه شناختی است (سراج زاده، ۱۳۸۰). لسنسکی^۴ (۱۹۶۱) با رهیافتی چند بعدی به دینداری، دو جنبه مهم یعنی «جهتگیری دینی» و «میزان درگیر بودن با گروه دینی» را مطرح کرد. فوکویاما^۵ (۱۹۶۱) را نیز باید در زمره نخستین نظریه پردازانی شمرد که به چند بعدی بودن دینداری تصریح کرده‌اند. او در یک مطالعه اکتشافی به ابعاد چهارگانه «شناختی»، «آیینی»، «عقیدتی» و «عبادی» تأکید کرده است (فوکویاما، ۱۹۶۱). استارگ و گلاک^۶ در سال ۱۹۶۵ ابعاد دینداری را حول پنج بعد جمع کردند که عبارت است از: بعد اعتقادی یا باورهای دینی، بعد مناسکی، بعد تجربی، بعد آگاهی و بعد پیامدی. از میان الگوهای سنجش دینداری، الگوی استارک و گلاک نسبتاً جامع و فراگیر است و اغلب ابعاد مشترک میان ادیان را در برمی گیرد و در اغلب پژوهشها تاکنون از آن الگو استفاده شده است (سراج زاده، ۱۳۷۷؛ کاظمی و فرجی، ۱۳۸۱).

در جدول زیر به طور خلاصه، تعدادی از الگوهای پیشنهادی به زعم اندیشمندان غربی ذکر

شده است (شجاعی زند، ۱۳۸۴):

- 1 - Himmelfarb
- 2 - Alport
- 3 - Tarh
- 4 - Lenski
- 5 - Fukuyama
- 6 - Stark & Glock

جدول ۱ - الگوهای پیشنهادی اندیشمندان مختلف در حوزه دینداری

ردیف	محقق (محققان)	سال	ابعاد دینداری
۱	طرح	۱۹۵۱	مفهومی (نظری)، آیینی (عملی)، جامعه شناسی
۲	گلاک	۱۹۵۹	پیامدی، مناسکی، ایدئولوژی، تجربی
۳	لنسکی	۱۹۶۱	جهتگیری دینی، میزان درگیر بود با گروه دینی
۴	فوکویاما	۱۹۶۱	شناختی، آیینی، عقیدتی، عبادی
۵	استارگ و گلاک	۱۹۶۵	اعتقادی، مناسکی، تجربی، آگاهی، پیامدی
۶	کینگ و هانت ^۱	۱۹۷۲	پذیرش عقیدتی، عبودیتی، اهتمام گروهی، دانش دینی، جهتگیری نسبت به دین، اهمیت عقاید دینی
۷	دیجانگ ^۲ و همکاران	۱۹۷۹	باور، تجربه، عمل دینی، پیامدهای اخلاقی فردی، دانش دینی، پیامدهای اجتماعی
۸	کورن وال ^۳ و همکاران	۱۹۸۶	معرفتی، عاطفی، رفتاری

هرچند بیشتر این الگوها برای دین مسیحیت و با توجه به ویژگیهای آن دین مطرح شده بیشتر پژوهشهایی که در ایران صورت گرفته است از این الگوها استفاده کرده اند که از آن جمله می توان به پژوهش سراج زاده (۱۳۷۷) و فرجی و کاظمی (۱۳۸۸) اشاره کرد. به منظور انطباق هرچه بهتر این موضوع مهم با اوضاع جامعه اسلامی، باید به شناسایی شاخصها و ابعاد دینداری اسلامی پرداخت. هرچند مطالعه سایر الگوهای مطرح شده در خارج از چارچوب دین اسلام به منظور آشنایی با ابعاد مختلف دینداری می تواند در درک بهتر این موضوع کمک کند، درباره ابعاد دین در اسلام نیز تعابیر بعضا متفاوتی هست. از سه بعد «اعتقادات»، «احکام» و «اخلاق» تا پنج بعد «عقیده»، «ایمان»، «عبادیات»، «اخلاق» و «شریعت» (شجاعی زند، ۱۳۸۴).

به زعم مسعود آذربایجانی در کتاب خود با عنوان «روانشناسی دین»، سه اصل «توحید»، «نبوت» و «معاد»، اصول اعتقادی اسلام را تشکیل می دهد و آموزه های دین اسلام به سه بعد «اعتقادات»،

1 - King & Hunt
2 - Dijong
3 - Cornwall

«اخلاقیات» و «عبادات» تقسیم می شود (محسنی تبریزی و کرم اللهی، ۱۳۸۸).
 کوشا در مقاله خود با عنوان «نقش دین در تثبیت اخلاق» بیان می کند که دین در بر دارنده
 مجموعه اعتقادات (مانند اعتقاد به مبدأ و معاد و باور به علم خداوند)، احکام و دستورهای اخلاقی
 است که هدف آنها فراهم ساختن زندگی مناسب با کمالات انسانی برای پیروان ادیان است (حیدر
 کوشا، ۱۳۸۹).

محسنی تبریزی و کرم اللهی (۱۳۸۸)، ابعاد دینداری را با برخورداری از امکان عملیاتی بودن و
 سنجش تجربی آن «اجرای رفتار اخلاقی»، «اجرای رفتار عبادی» و «التزام به احکام و رفتار
 غیردینی» تقسیم می کنند. شجاعی زند (۱۳۸۴) ضمن انتقاد از الگوهای غربی سنجش ابعاد
 دینداری، الگوی خود را با ابعاد پنجگانه زیر توسعه داده است:

جدول ۲ - ابعاد مختلف دینداری (منبع: شجاعی زند، ۱۳۸۴)

ابعاد دینداری		ردیف
معتقد بودن		۱
مؤمن بودن		۲
الف) اجرای فردی عبادت ب) اجرای جمعی عبادت	اهل عبادت بودن	۳
اخلاقی عمل کردن		۴
الف) عمل به تکالیف فردی ب) عمل به تکالیف جمعی	متشرع بودن	۵

در این پژوهش برای شناسایی شاخصهای دینداری از تقسیم بندی سه بعد «اعتقادات»، «احکام»
 و «اخلاق» استفاده شده که تقریباً در تمام الگوهای داخلی سنجش دینداری مشترک است و مورد
 نظر اغلب فقهاست.

شاخصهای دینداری از دیدگاه نهج البلاغه

همان طور که اشاره شد، حضرت علی (ع) در نهج البلاغه مجموعه ای از کاملترین شاخصهای
 دینداری را در قالب جملات و اندرزهای بسیار حکیمانه آورده اند. در مجموع این شاخصها به

شکل جدولهای ۴، ۵ و ۶ در سه دسته اعتقادات، احکام و اخلاق قابل طبقه بندی است. جدول ۳ آمار توصیفی مربوط به این شاخصها را به طور خلاصه نشان می دهد:

جدول ۳ - ابعاد سه گانه دینداری از دیدگاه نهج البلاغه به همراه آمار توصیفی مربوط به هریک

ردیف	ابعاد دینداری	تعداد شاخصهای موردی	تعداد تکرار
۱	اعتقادات	۸	۱۶۹
۲	احکام	۱۱	۱۰۷
۳	اخلاق	۲۳	۲۱۴

الف - شاخصهای اعتقادات در نهج البلاغه

اعتقادات دربرگیرنده حقایق و واقعیاتی است که باور واقعی و اعتقاد یقینی به آنها از هر شخص مسلمان خواسته شده است. در جدول زیر مشروح این شاخصها به همراه تعداد تکرار آنها آورده شده است:

جدول ۴ - شاخصهای اعتقادات از دیدگاه نهج البلاغه

ردیف	شاخص	تعداد تکرار
۱	ایمان و اعتقاد راسخ به خدا (خطبه ۳۸، ۵۲، ۱۱۰، ۱۹۳، حکمت ۳۱، ۱۲۵، ۲۵۲، نامه ۲۲، ۳۱)	۱۰
۲	اطاعت از خدا و استعانت از او (خطبه ۶۴، ۱۱۴، ۱۴۷ و ...، حکمت ۲۵۲، ۳۲۴، نامه ۳۱، ۴۶، ۵۳)	۳۲
۳	پرهیزگاری و ترس از خدا (خطبه ۴، ۱۶، ۲۳ و ...، حکمت ۴، ۱۱۳ و ...، نامه ۱۲، ۵۲ و ...)	۵۳
۴	یاد خدا (خطبه ۸۷، ۱۱۰ و ۱۸۳، نامه ۳۱ و ۴۵)	۵
۵	دنیاگریزی و آخرت گرایی (خطبه ۲۸، ۴۵، ۵۲ و ...، حکمت ۴، ۱۱۹ و ...، نامه ۳۱، ۴۵ و ...)	۳۸
۶	یاد مرگ و آمادگی برای مرگ (خطبه ۶۴، ۱۵۳ و ...، حکمت ۳۱، ۲۰۳ و ...، نامه ۲۷، ۳۱ و ...)	۱۴
۷	سپاس و ستایش بسیار خدا (خطبه ۹۹، ۱۸۸ و ...، حکمت ۱۳، ۹۴ و ...، نامه ۶۹)	۹
۸	انس با قرآن و عمل به آن (خطبه ۸۷، ۱۱۰ و ...، نامه ۴۷، ۵۳ و ...)	۸

ب - شاخصهای احکام در نهج البلاغه

فقه و احکام، قوانین و مقرراتی است که چگونگی سلوک فردی و اجتماعی انسان و جامعه

انسانی را تبیین و تعیین می کند. جدول زیر هریک از شاخصهای این بعد از الگو را به همراه تعداد تکرار آن نشان می دهد:

جدول ۵ - شاخصهای احکام از دیدگاه نهج البلاغه

ردیف	شاخص	تعداد تکرار
۱	حق طلبی و مبارزه با باطل (خطبه ۲۴ و ۱۲۶، نامه ۳۱، ۵۱ و...)	۴
۲	امر به معروف و نهی از منکر (حکمت ۳۱، ۲۵۲ و ...، نامه ۳۱ و ۴۷)	۵
۳	ادای واجبات و تکالیف دینی مثل نماز، روزه، و... (خطبه ۲۴، ۱۱۰ و ...، حکمت ۱۰۵، ۱۱۳ و ...، نامه ۲۵، ۴۷ و...)	۲۴
۴	دوری از گناه و معصیت (خطبه ۱۸۸، حکمت ۳۱، ۱۰۵ و ...، نامه ۳۱)	۱۱
۵	امانتداری (خطبه ۸۶، ۱۹۹ و نامه ۲۶)	۳
۶	توبه و طلب آمرزش (خطبه ۱۴۳، حکمت ۸۸، ۹۴ و ...، نامه ۴۵)	۵
۷	مهار نفس و خویشتن داری (خطبه ۲۸، ۴۲ و ...، نامه ۳۱، ۵۳ و...)	۱۴
۸	رعایت عدالت و ادای حق دیگران (خطبه ۱۵ و ۱۴۲، حکمت ۳۱ و ۲۴۴ و ...، نامه ۲۷ و ۴۶ و...)	۱۷
۹	آمادگی برای جهاد (خطبه ۲۷، ۱۱۰ و ...، حکمت ۳۱، ۲۵۲ و ...، نامه ۱، ۴۷ و...)	۱۱
۱۰	پارسایی و پاکدامنی (خطبه ۸۱، ۱۷۶ و ...، حکمت ۳۱، ۳۴۰ و ...، نامه ۴۵ و ۵۳)	۹
۱۱	راستگویی (خطبه ۸۶، حکمت ۴۵۸ و ۲۴۲، نامه ۴۸)	۴

ج - شاخصهای اخلاق در نهج البلاغه

اخلاقیات در برگیرنده آموزه‌هایی است که فضائل و رذائل انسانی و هم‌چنین شیوه‌های آراستن و تزکیه نفس را عرضه می کند. شاخصهای اخلاق در نهج البلاغه به شرح جدول ۶ است:

جدول ۶ - شاخصهای اخلاق از دیدگاه نهج البلاغه

ردیف	شاخص	تعداد تکرار
۱	دوری از حسد و طمع (خطبه ۲۳ و ۸۶، حکمت ۲، ۳ و ...، نامه ۳۱ و ۵۳)	۱۶
۲	گشاده رویی، مهربانی و خوش خلقی (خطبه ۱۶۶، ۱۷۶ و ...، حکمت ۶، ۳۸ و ...، نامه ۲۷، ۳۱ و ...)	۱۵
۳	فروبردن خشم (خطبه ۱۹۲ و ۱۹۳، حکمت ۱۹۴، نامه ۳۱، ۵۳ و ...)	۹
۴	دستگیری و خیرخواهی دیگران (خطبه ۲۳، ۳۴ و ...، نامه ۳۱، ۳۳ و ...)	۷
۵	صبر و شکیبایی و تحمل سختیها (خطبه ۴۳، ۸۶ و ...، حکمت ۴، ۳۱ و ...، نامه ۳۱، ۳۷ و ...)	۳۷
۶	وفای به عهد (خطبه ۴۱، ۱۹۲ و ...، نامه ۵۳)	۴
۷	میانه روی (خطبه ۱۶، ۱۲۷ و ...، نامه ۲۱)	۵
۸	اتحاد و همبستگی (خطبه ۱۷۶، نامه ۴۷ و ۳۱)	۳
۹	بخشش و چشم پوشی از گناه دیگران (خطبه ۱۴۰، حکمت ۱۱، ۱۹۴ و ...، نامه ۲۸، ۳۱ و ...)	۱۰
۱۰	دوستی و آشتی با دیگران (خطبه ۱۶ و ۸۶، حکمت ۱۴۲ و ۲۱۱، نامه ۳۱ و ۴۷)	۶
۱۱	خردمندی (حکمت ۳۸ و ۱۱۳، نامه ۳۱ و ۳۳)	۴
۱۲	قناعت (حکمت ۴۴، ۵۷ و ...)	۵
۱۳	فروتنی و پرهیز از خود پسندی (خطبه ۱۵۳، ۱۹۰ و ...، حکمت ۳۸، ۱۱۳ و ...، نامه ۲۷، ۳۱ و ...)	۲۲
۱۴	رفتار و کردار نیک (نیکو کاری) (خطبه ۲۸، ۸۷ و ...، حکمت ۳۱، ۲۰۴ و ...، نامه ۳۱، ۵۳ و ...)	۲۸
۱۵	گفتار نیک (خطبه ۹۰ و ۱۹۳، نامه ۳۱ و ۴۷، حکمت ۳۸۱)	۵
۱۶	مشورت (خطبه ۳۰، حکمت ۱۱۳ و ۲۱۱، نامه ۵۳)	۴
۱۷	تلاش و سختکوشی (خطبه ۹۴ و ۱۴۹، نامه ۵۳)	۳
۱۸	پوشاندن عیب دیگران و دوری از عیب جویی (خطبه ۱۴۰، ۱۷۶ و ...)	۴
۱۹	آینده نگری و دوراندیشی (خطبه ۱۵۴ و ۱۰۳، حکمت ۱۸۱، نامه ۵۳)	۵
۲۰	همنشینی با افراد صالح (حکمت ۳۸، نامه ۳۱ و ۶۹)	۴
۲۱	دانش طلبی و کسب علم (خطبه ۱۰۵ و ۱۹۳، حکمت ۵، ۹۴ و ...)	۵
۲۲	سخاوت و بخشندگی (حکمت ۳۳، ۱۲۳ و ...)	۳
۲۳	پرهیز از نزاع و آزار دیگران (خطبه ۱۶۷، حکمت ۱۲۳، ۲۱۵ و ...، نامه ۲۶، ۳۱ و ...)	۱۰

رضایت شغلی

رضایت شغلی کارکنان از مسائلی است که در دهه های اخیر بسیار به آن پرداخته شده است. رضایت شغلی یکی از عوامل مؤثر بر افزایش عملکرد کارکنان است. حداقل می توان به صراحت

بیان کرد که کارکنان ناراضی، عملکرد پیوسته مطلوبی نخواهند داشت (اسماعیلی و انصاری رنایی، ۱۳۸۶). رضایت شغلی، سازه‌ای چند وجهی است و نظریه پردازان، تعاریف متعددی از آن عرضه کرده‌اند؛ از آن جمله می‌توان به دیدگاه خوشایند یا ناخوشایند کارمند نسبت به کار، گرایش عاطفی مثبت نسبت به شغل و احساسات و عواطف درک شده ناشی از تجربیات کاری اشاره کرد (راوی و همکاران، ۱۳۹۰). مطالعه رضایت شغلی به دلایل متعددی مهم است. رضایت شغلی پیامدهای مختلفی نظیر تمایل به پیشرفت، رعایت اخلاق حرفه‌ای، پایداری به شغل و احساس تعلق به سازمان را در پی دارد (گروسی و قربان زاده، ۱۳۸۶).

پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت سنجش دینداری و تأثیرات آن بر حالات روانی افراد در زندگی روزمره از یک سو و نیز بر رضایت شغلی افراد در محیط کار از سوی دیگر، مطالعات متعددی در این دو حوزه صورت گرفته اما پژوهشهای انجام شده در زمینه ارتباط دینداری و رضایت شغلی بسیار محدود است.

پولوما و پندلتون (۱۹۹۱) طی پژوهشی ابعاد مختلف مذهبی بودن و سلامت کلی افراد را مورد مطالعه قرار داده‌اند. آنها در مطالعه خود به وجود ارتباط بین مذهبی بودن و احساس شادمانی پی بردند. آنها دریافتند افرادی که خود را مذهبی می‌دانند (نسبت به کسانی که خود را مذهبی نمی‌دانند)، سطح بالایی از نشاط، سلامت جسمانی و کم بودن افسردگی را نشان می‌دهند. پاتریک فاگان معتقد است رفتار مذهبی در افزایش سطح بهداشت روانی فرد، کاهش افسردگی، به دست آوردن عزت نفس و خشنودی در روابط فردی و اجتماعی مؤثر است (تورانلو و همکاران، ۱۳۸۶). بالتر^۱ و دیگران (۲۰۰۲) نشان دادند که عبادت و نیایش موجب همدلی، درک، تعهد، انعطاف پذیری در روابط، احساس مسئولیت پذیری و استفاده از فن خود مداخله‌ای برای حل تعارض می‌شود. هاردین سازگاری زناشویی ۶۴ زوج را بررسی کرد و نشان داد که مذهب به طور مثبتی با سازگاری و رضایت زناشویی بیشتر ارتباط دارد. او هم‌چنین نشان داد که مذهب، عامل مهمی در جلوگیری از طلاق است (تورانلو و همکاران، ۱۳۸۶).

1 - Butler

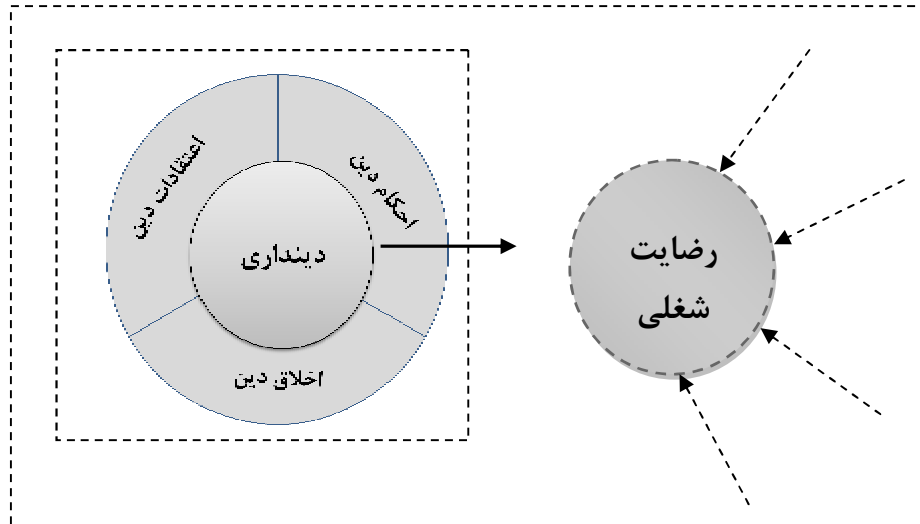
در پژوهش آراین، که جامعه آماری آن ایرانیان مقیم کانادا بودند، همبستگی میان دینداری و عوامل سلامت روانی (رضایتمندی، خشنودی، عدم افسردگی) را مورد تحقیق قرار داده است. نتایج این مطالعه نشان داد همبستگی مثبت و معناداری بین رضایتمندی و خشنودی با دینداری وجود دارد و میان دینداری و افسردگی نیز همبستگی منفی معنادار مشاهده شد (آراین، ۱۳۸۰). هم چنین در پژوهشی به منظور بررسی رابطه جهتگیری مذهبی با سلامت روان، ۴۸۵ دانشجو در این عوامل مورد سنجش قرار گرفتند و نتایج نشان داد که بین جهتگیری مذهبی با شکایتهای جسمانی، اضطراب، نارسایی در کارکردهای اجتماعی و افسردگی رابطه منفی و معناداری هست. (روغنجی، ۱۳۸۴). حاجی زاده (۱۳۸۹) نیز در مطالعه‌ای در مورد ۳۰۱ نفر از سالمندان شهر سبزوار دریافت که رضایت از زندگی بین سالمندانی که به باورهای دینی عمل می‌کنند، بیشتر است و این با آموزه‌های دین مبین اسلام همسوست.

پژوهشهای متعددی نیز در بررسی تأثیر سلامت روانی و معنوی بر رضایت شغلی صورت گرفته است که به چند مورد از آنها اشاره می‌شود:

پرینگتون (۱۹۹۴) بر اساس مطالعه ای نشان داد که سه دسته عامل با رضایت شغلی هر سازمان در ارتباط است: ویژگیهای شغل، ویژگیهای سازمان و ویژگیهای افراد شاغل (ساعتچی، ۱۳۷۰). وینفیلد در یک نمونه ۱۶۵۰ نفری با میانگین سنی ۵۰ سال نشان داد که مذهبی بودن با رضایت زناشویی در مردان و زنان و رضایت شغلی در مردان مرتبط بود (تورانلو و همکاران، ۱۳۸۶).

راوری و همکارانش به بررسی مفهوم رضایت شغلی معنوی در پرستاران ایرانی پرداختند. نتایج مطالعه آنها نشان داد که جنبه های غیر مادی و معنوی تأثیر زیادی بر رضایت شغلی پرستاران دارد و پرستاران هنگام مراقبت از بیماران به شغل خود به عنوان فرصتی برای عبادت با خدا می‌نگریستند (راوری و همکاران، ۱۳۹۰).

با توجه به مجموع این مطالب و نظرخواهی از خبرگان و استادان صاحب نظر در این حوزه، سه بعد مهم دینداری مشخص شده از نهج البلاغه و تأثیر گذار بر رضایت شغلی، که ابعاد اصلی تشکیل دهنده الگوی مفهومی پژوهش است به شرح شکل زیر است:

شکل ۱ - الگوی مفهومی تحقیق

روش پژوهش

این پژوهش بر اساس هدف از نوع کاربردی و بر اساس شیوه گردآوری داده ها، توصیفی و از شاخه پیمایشی یا زمینه یابی است. در این پژوهش به منظور دستیابی به الگوی نهایی، ادبیات و الگوهای موجود مورد مطالعه قرار گرفت؛ هم چنین نظر متخصصان و صاحب نظران دانشگاهی این حوزه نیز جمع آوری شد همان گونه که عنوان شد، تقریباً در تمام الگوهای داخلی سنجش دینداری سه بعد مطرح شده در الگو یعنی "احکام"، "اخلاق" و "اعتقادات" دین مشترک است که مورد نظر اغلب فقها و صاحب نظران است.

در گام نخست با توجه به تعریف هر یک از ابعاد سه گانه الگو، دسته بندی اولیه از شاخص های مطرح شده در نهج البلاغه در قالب الگو صورت گرفت. سپس به منظور دستیابی به دسته بندی نهایی این شاخصها یک بار دیگر از خبرگان و صاحب نظران نظر سنجی صورت گرفت و بدین صورت الگوی نهایی پژوهش شکل گرفت. جامعه آماری این پژوهش شامل ۴۸۰ نفر از کارکنان سازمان بهزیستی استان یزد است که در این پژوهش با استفاده از جدول مورگان، ۱۳۶ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند.

در این پژوهش به منظور سنجش رضایت شغلی از پرسشنامه استاندارد شده برانفیلد و روث^۱ (با تعداد ۱۸ گویه، برای بررسی تأثیر عوامل انگیزنده در ایجاد رضایت شغلی و ۱۷ گویه به منظور بررسی تأثیر عوامل بهداشتی در ایجاد عدم رضایت شغلی) و به منظور سنجش سطح دینداری از پرسشنامه محقق ساخته (با توجه به جمع آوری نظر کارشناسان و خبرگان مسائل مذهبی) که در مقیاس ترتیبی و با طیف پنج سطحی لیکرت طراحی گردید، استفاده شده است؛ لذا تحقیق از روایی قابل قبولی برخوردار است: هم‌چنین برای اطمینان بیشتر از روایی پرسشنامه‌های مورد استفاده، تعدادی از پرسشنامه‌ها در اختیار پنج نفر از استادان دانشگاه قرار گرفت که با مباحث رضایت شغلی و دینداری آشنایی کافی داشتند که آنها اعتبار پرسشنامه را تأیید کردند. برای سنجش پایایی پرسشنامه تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. از آنجا که ضریب آلفای کرونباخ در دو پرسشنامه رضایت شغلی و دینداری به ترتیب، ۰/۷۸۵ و ۰/۸۸۲ و بزرگتر از ۰/۷ است، پرسشنامه تحقیق از پایایی مناسبی برخوردار است.

فرضیه‌های پژوهش

- همان‌طور که بیان شد، هدف این تحقیق سنجش میزان دینداری و تأثیرات آن بر رضایت شغلی کارکنان است. به منظور دستیابی به اهداف تحقیق فرضیات زیر قابل طرح است.
- فرضیه ۱: کارکنان سازمان بهزیستی یزد به بعد اعتقادات دین آگاه هستند و در حد قابل قبولی به آنها عمل می‌کنند.
- فرضیه ۲: کارکنان سازمان بهزیستی یزد به بعد احکام دین آگاهند و در حد قابل قبولی به آنها عمل می‌کنند.
- فرضیه ۳: کارکنان سازمان بهزیستی یزد به بعد اخلاق دین آگاهند و در حد قابل قبولی به آنها عمل می‌کنند.
- فرضیه ۴: دینداری با ایجاد رضایت شغلی کارکنان سازمان بهزیستی یزد رابطه مستقیمی دارد.

تحلیل داده‌ها و نتایج پژوهش

در این قسمت از تحقیق به آزمون فرضیات پرداخته شده است. برای بررسی فرضیات اول تا سوم از آزمون تی استیودنت استفاده شده است. فرضیه ۱: کارکنان سازمان بهزیستی یزد به بعد اعتقادات دین آگاهند و در حد قابل قبولی به آنها عمل می‌کنند.

جدول ۷ - نتایج آزمون فرضیه اول

فرضیه	آماره آزمون	سطح معنی داری	تصمیم گیری
فرضیه ۱	۱۹.۲۰۰	۰.۰۰۰	تأیید فرضیه

از آنجا که سطح معنی داری به دست آمده از ۰.۰۵ کوچکتر است، فرضیه تأیید می‌شود و کارکنان سازمان بهزیستی یزد به اعتقادات دین تا اندازه قابل قبولی واقف هستند و به آنها عمل می‌کنند. فرضیه ۲: کارکنان سازمان بهزیستی یزد به بعد احکام دین آگاهند و در حد قابل قبولی به آنها عمل می‌کنند.

جدول ۸ - نتایج آزمون فرضیه دوم

فرضیه	آماره آزمون	سطح معنی داری	تصمیم گیری
فرضیه ۲	۱۵.۶۳۶	۰.۰۰۰	تأیید فرضیه

با توجه به نتایج آزمون این فرضیه، کارکنان سازمان بهزیستی به احکام دین تا اندازه قابل قبولی آگاهند و به آنها عمل می‌کنند. فرضیه ۳: کارکنان سازمان بهزیستی یزد به بعد اخلاق دین آگاهند و در حد قابل قبولی به آنها عمل می‌کنند.

جدول ۹ - نتایج آزمون فرضیه سوم

فرضیه	آماره آزمون	سطح معنی داری	تصمیم گیری
فرضیه ۳	۱۹.۸۳۱	۰.۰۰۰	تأیید فرضیه

باتوجه به سطح معنی داری به دست آمده و تأیید فرضیه این نتیجه به دست می‌آید که کارکنان سازمان بهزیستی به اخلاق دین در اندازه قابل قبولی آگاهند و به آن عمل می‌کنند. فرضیه ۴: دینداری با ایجاد رضایت شغلی کارکنان سازمان بهزیستی یزد رابطه مستقیمی دارد. برای بررسی این فرضیه از رگرسیون چند متغیره بهره برده شد که طی آن سه بعد فرعی دینداری به عنوان متغیرهای مستقل و رضایت شغلی به عنوان متغیر وابسته وارد الگو شد. بررسی معنی داری آزمون از طریق تحلیل واریانس به انجام رسید. سطح معنی داری ۰.۰۰۱ و آماره آزمون ۲۸.۰۲۱ حاکی از معنی داری و تأیید وجود ارتباط خطی بین عوامل دینداری با رضایت شغلی است؛ لذا بررسی فرضیه نشان می‌دهد از بین ابعاد دینداری دو بعد آشنایی با احکام و اخلاق بر رضایت شغلی تأثیرگذار است و بعد اعتقادات تأثیر معنی داری بر رضایت شغلی ندارد. تحلیل جمعی این سه بعد نشان می‌دهد نزدیک به ۳۸ درصد از رضایت شغلی کارکنان توسط این ابعاد کنترل می‌شود و ضریب همبستگی ۶۳ درصدی بین این متغیرها با تنش وجود دارد. در ادامه اندازه ضریب تعیین و سایر ملحقات رگرسیونی این سؤال در قالب جدول ۱۰ عرضه شده است.

جدول ۱۰- نتایج آزمون فرضیه چهارم (ضریب تعیین و سایر اندازه رابطه رگرسیونی ابعاد سنجش رضایت شغلی)

الگو	ضریب تأثیر	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	سطح معنی داری
مقدار ثابت معادله	-۰.۶۶۹			۰.۱۰۳
اعتقادات	-۰.۰۲۵	۰.۶۲۷	۰.۳۷۹	۰.۸۳۳
احکام	۰.۲۶۴			۰.۰۴۶
اخلاق	۰.۴۱۹			۰.۰۰۱

نتیجه گیری و پیشنهادها

در این پژوهش، ارتباط بین دینداری و میزان رضایت شغلی با رویکردی متفاوت از رویکردها و الگوهای موجود مورد بررسی قرار گرفت. قبل از پاسخگویی به این سؤال که چگونگی ارتباط این دو عامل با یکدیگر به چه شکل است، باید به این سؤال پاسخ داد که ابعاد و عوامل دینداری کدام است. به منظور تعیین ابعاد کلی الگو، ابتدا ادبیات و الگوهای موجود مورد مطالعه قرار گرفت و از تعدادی از صاحب نظران این حوزه نیز نظر سنجی صورت گرفت. در نهایت سه بعد کلی دینداری یعنی "احکام"، "اخلاق" و "اعتقادات" دین به عنوان ابعاد دینداری تأثیرگذار بر رضایت

شغلی مشخص شد. با توجه به گستردگی مفهوم دینداری و تعدد کتابها، مقالات و الگوهای این حوزه از یک سو و عدم انطباق کامل این الگوها با مفروضات دین اسلام از سوی دیگر، نیاز بود تا در وهله نخست از منبعی کامل و جامع استفاده شود که هم به مسئله دین به شیوه‌ای زیربنایی نگریسته باشد و هم مفاهیم آن به طور کامل منطبق با دین مبین اسلام باشد؛ چراکه دین اسلام کاملترین و سازنده‌ترین الگوی زندگی بشریت است. نهج‌البلاغه به عنوان یکی از غنی‌ترین گنجینه‌های اخلاقی و معنوی در نظام اسلامی، زیربنایی بودن دین را مورد توجه قرار داده و با ظرافت هرچه تمامتر به تبیین شاخصهای دینداری پرداخته است. با توجه به اینکه محور اصلی پژوهش در استخراج شاخصهای دینداری مصحف شریف نهج‌البلاغه است، ابتدا با توجه به مفاهیم و تعاریف هریک از ابعاد سه‌گانه با مطالعه نهج‌البلاغه در مجموع ۴۲ شاخص دینداری مشخص شد که پس از نظرسنجی نهایی از تعدادی از نخبگان این حوزه از شاخصها در قالب ابعاد الگو لانه‌گزینی صورت گرفت (اعتقادات دین، ۸ شاخص، احکام دین، ۱۱ شاخص و اخلاق دین، ۲۳ شاخص). سپس با طراحی پرسشنامه مربوط، میزان اعتقاد جامعه مورد مطالعه به هریک از این ابعاد دینداری مورد سنجش قرار گرفت. نتایج آزمونهای این بخش پژوهش مؤید این است که کارکنان بهزیستی استان یزد به هر سه بعد از ابعاد دینداری در حد قابل قبولی آگاهند و به آن عمل می‌کنند. برای پاسخ به سؤال دوم که در واقع، سؤال اصلی پژوهش نیز هست از تحلیل رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. به کارگیری این ابزار و تحلیل نتایج آن نشان می‌دهد که دینداری بر ایجاد رضایت شغلی در کارکنان تأثیر مسقیم دارد؛ بدین معنی که هرچه سطح دینداری بیشتر باشد، سطح رضایت از شغل نیز بالاتر است. نتایج جدول شماره ده نیز نشانگر این است که از بین سه عامل اصلی دینداری از دیدگاه نهج‌البلاغه، دو عامل احکام دین و اخلاق دین رابطه معنا داری با رضایت شغلی دارد. با توجه به سطح معناداری این آزمون در خصوص بعد اعتقادات دین، فرضیه ارتباط این بعد از ابعاد دینداری با رضایت شغلی تأیید نشد ($Sig=.833$). نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش نوابخش و پوریوسفی (۱۳۸۵)، عسکری و همکاران (۱۳۸۹)، حاجی‌زاده میمنندی و برغمندی (۱۳۸۹)، قدرتی میرکوهی و خرمایی (۱۳۸۷) و راوری و همکاران (۱۳۹۰)، سازگار است. در تمامی این پژوهشها، این موضوع به اثبات رسیده است که افراد با سطح دینداری بالاتر، کمتر دچار افسردگی، اضطراب و اختلالات روانی و عاطفی می‌شوند و از سبک زندگی سالمتر و متعادلتري برخوردارند که تمام ابعاد زندگی از جمله زندگی شغلی فرد را نیز تحت تأثیر مثبت قرار

می‌دهد و این امر موجب رضایت شغلی بیشتر می‌شود. با نگاهی دقیقتر و موشکافانه تر به هریک از زیرمعیارهای ابعاد سه گانه دین، می‌توان دریافت که زیرمعیارهای اخلاق دین و احکام دین از دیدگاه نهج البلاغه، بیشتر با زندگی اجتماعی و کاری فرد در ارتباط است و به همین دلیل این دو بعد از ابعاد سه گانه دینداری تأثیر مستقیم و مثبتی بر رضایت شغلی افراد دارد. توجه به مواردی مانند امر به معروف و نهی از منکر، امانتداری، رعایت عدالت و حق دیگران، جهاد، پارسایی، راستگویی و... از بعد احکام دین و نیز پرداختن به مسائل اخلاقی مانند گشاده رویی و خوش خلقی، فروبردن خشم، وفای به عهد، میانه روی، اتحاد و همبستگی و دوستی و آشتی با دیگران، همگی مسائلی است که در محیط کاری و در برخورد فرد با همکاران خود ارتباط مستقیمی با بهبود جو کاری و چگونگی تعاملات اثربخش بین کارکنان، و این به نوبه خود موجب بهبود سطح رضایت شغلی افراد می‌شود. البته ذکر این نکته ضروری است که اگرچه تأثیر مستقیم شاخصهای بعد اعتقادات نظیر ایمان به خدا، دنیاگریزی و آخرت گرایی، انس با قرآن و... با رضایت شغلی تأیید نشد، اثر هریک از این موارد در فرد باعث آرامش روحی و معنوی فرد می‌شود (نتیجه پژوهش عابدی و همکاران، ۱۳۸۷، روحانی و معنوی پور، ۱۳۸۷، ناز کتبار، ۱۳۸۵، خدایاری فرد، ۱۳۸۸، سراجزاده و پویا فر، ۱۳۸۸) و این به نوبه خود تأثیر مثبتی بر رضایت شغلی دارد. در این مقاله، رضایت شغلی ریشه در نظام ارزشی و اعتقادی دارد که با توجه به نتایج پژوهش بیشتر کارکنان این احساس را تجربه کرده اند. امروزه تحقیقات متعددی در خصوص فرسودگی شغلی، تنش شغل و تمایل افراد به تغییر یا ترک شغل انجام شده است که در آنها نظریه پردازان و مدیران به دنبال راهکارهایی به منظور غلبه بر این مشکلات هستند. نظام باورهای دینی به افراد این امکان را می‌دهد که با ناملایمات و فشارهای روانی که در زندگی شغلی با آن مواجهند با قدرت بیشتری روبه‌رو شوند. از جمله پیشنهادهای کاربردی این پژوهش برای مدیران و سیاستگذاران عرصه سازمان، ایجاد وضع مناسب در خصوص تقویت بنیانهای دینی و معنوی کارکنان است. حضور مستمر در برنامه‌های دینی و معنوی باعث حمایت معنوی از افراد می‌شود که این خود تأثیر مستقیمی بر عملکرد شغلی می‌گذارد. برگزاری کلاسهای آموزشی مستمر با هدف بهره‌گیری از آموزه‌های دینی از دیگر پیشنهادهای کاربردی این پژوهش است؛ هم‌چنین برگزاری جلسات و همایشهایی با حضور صاحب‌نظران و مشاوران تأثیر قابل توجهی بر گسترش معلومات مذهبی کارکنان دارد که باید مورد اهتمام مسئولان قرار گیرد.

منابع فارسی

- نهج البلاغه. شهیدی، سید جعفر (۱۳۷۸). ج ۱۶. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- آرین، سیده خدیجه (۱۳۷۸). رابطه دینداری و روان درستی ایرانیان مقیم کانادا. پایان نامه دکتری. دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- آرین، خدیجه (۱۳۸۰). رابطه دینداری و روان درستی. تهران. اولین همایش نقش دین در بهداشت روان. اسماعیلی محمود رضا؛ انصاری رنانی قاسم (۱۳۸۶). بررسی رضایت شغلی کارکنان شرکت آب و فاضلاب استان لرستان. دو ماهنامه علمی - پژوهشی دانشگاه شاهد. س چهاردهم. ش ۲۳.
- بهروان، حسین (۱۳۸۹). مقایسه دیدگاه مردم مشهد و متخصصان اسلامی در باره اهمیت ابعاد و ملاک‌های دینداری. نشریه مشکوة. ش ۱۰۶.
- پیروز، علی؛ خدمتی، ابو طالب؛ شفیع، عباس؛ بهشتی نژاد، سید محمود (۱۳۸۸). مدیریت در اسلام. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- حاجی زاده میمندی، مسعود؛ ابراهیمی صدرآبادی، فاطمه (۱۳۸۹). رابطه جنسیت با میزان و ابعاد دینداری. زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان). دوره هشتم. ش ۳: ۱۳۵ تا ۱۵۱.
- حاجی زاده میمندی، مسعود؛ برغمندی، مهدی (۱۳۸۹). رابطه عمل به باورهای دینی و رضایت از زندگی در بین سالمندان. مجله سالمندی ایران. س پنجم. ش پانزدهم.
- حیدرکوشا، غلام. نقش دین در تثبیت پایگاه‌های اخلاق. س دوم. ش اول. زمستان ۱۳۸۹.
- خدائپناهی، م ک؛ خوانین زاده نیروی، م. (۱۳۷۹). بررسی ساخت شخصیت در جهتگیری مذهبی دانشجویان. مجله روانشناسی.
- خدایاری فرد، محمد؛ شهابی، روح الله؛ اکبری زردخانه، سعید (۱۳۸۸). دینداری، خودکنترلی و گرایش به مصرف مواد در دانش جویان. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی. س دهم. ش ۳۴.
- خوانساری، جمال الدین محمد (۱۳۶۰). شرح غرر الحکم و در الکلم. میر جلال الدین حسینی اُرمندی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- راوری، علی؛ ونکی، زهره؛ میرزایی، طیبه؛ کاظم نژاد، انوشیروان (۱۳۹۰). رویکردی معنوی به رضایت شغلی پرستاران بالینی: یک مطالعه کیفی. فصلنامه پایش. س دهم. ش دوم: ۲۳۱ تا ۲۴۱.
- روحانی، عباس؛ معنوی پور، داوود (۱۳۸۷). "رابطه‌ی عمل به باورهای دینی با شادکامی و رضایت زنانشویی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مبارکه". مجله دانش و پژوهش در روانشناسی. ش ۳۵ و ۳۶.
- روغنجی، محمود. رابطه جهت گیری مذهبی با سلامت روان دانشجویان دانشگاه رازی. پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۸۴.
- ساعتچی، م. (۱۳۷۰). نگرش کارکنان درباره عوامل مؤثر بر رضایت شغلی و ترک خدمت. فصلنامه مطالعات مدیریت. دوره اول. ش چهارم.

سراج زاده، ح. (۱۳۷۷). نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی. در *نمایه پژوهش*. دوره ۲. ش ۷ و ۸.

سراج زاده، سیدحسین؛ توکلی، مهناز (۱۳۸۰). بررسی تعریف عملیاتی دین داری در پژوهش‌های اجتماعی. *نامه پژوهش*. س پنجم. ش ۲۰ و ۲۱.

سراج‌زاده، سیدحسین؛ پویافر، محمدرضا (۱۳۸۸). دین و نظم اجتماعی، بررسی رابطه دینداری با حس انومی و کجروی در میان نمونه‌ای از دانشجویان. *مجله مسائل اجتماعی ایران*. س ۱۶. ش ۶۳.

شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۴). مدلی برای سنجش دینداری در ایران. *مجله جامعه‌شناسی ایران*. دوره ششم. ش ۱.

صیادی تورانلو، حسین؛ جمالی، رضا؛ میرغفوری، سید حبیب‌الله (۱۳۸۶). بررسی رابطه اعتقاد به آموزه‌های مذهبی اسلام و هوش هیجانی دانشجویان. *فصلنامه اندیشه نوین دینی*. س سوم. ش یازدهم: ۱۴۵ تا ۱۷۲.

عابدی، احمد؛ شواخی، علیرضا؛ تاجی، مریم (۱۳۸۷). رابطه بین ابعاد دینداری با شادی دانش آموزان دختر دوره متوسطه شهر اصفهان. *دوفصلنامه مطالعات اسلام و روان‌شناسی*. س ۱. ش ۲.

عسکری، پرویز؛ روشنی، خدیجه؛ مهری آدریانی، مریم (۱۳۸۹). رابطه‌ی اعتقادات مذهبی و خوش‌بینی با سلامت معنوی دانشجویان دانشگاه آزاد اهواز. *مجله یافته‌های نو در روانشناسی*.

فرجی مهدی، کاظمی عباس (۱۳۸۸). بررسی وضعیت دین داری در ایران با تاکید بر داده های پیمایش‌های سه دهه گذشته. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*. دوره دوم. ش ۶.

فیروزجایی، اسدالله (۱۳۸۹). تاملی در قلمرو دین. *فصلنامه آیین حکمت*. س دوم. ش ۶.

قدرتی میرکوهی، مهدی؛ خرمایی، احسان (۱۳۸۷). رابطه دینداری با سلامت روان در نوجوانان. *فصلنامه علوم رفتاری*.

کاظمی، ع؛ فرجی، م (۱۳۸۱). بررسی رابطه استفاده از اینترنت و ماهواره با وضعیت دین داری دانش‌آموزان و دانشجویان. مرکز تحقیقات مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ ق). *اصول کافی*. ج ۲. تهران: دار الکتب الاسلامیه.

گروسی، سعیده؛ قربان زاده، رضا (۱۳۸۶). بررسی تاثیر برخی عوامل موثر بر میزان رضایت شغلی و امکان ارتقای شغلی زنان شاغل: شهر کرمان. *مطالعات زنان*. س اول. ش سوم.

محسنی تبریزی، علیرضا؛ کرم‌الهی، نعمت‌الله (۱۳۸۸). بررسی وضعیت التزام دانشجویان به ابعاد و نشانه‌های دین داری. *پژوهش نامه علوم اجتماعی*. س سوم. ش دوم.

نازک‌تبار، حسین؛ نایی، هوشنگ؛ زاهدی، محمدجواد (۱۳۸۵). نقش دینداری در ممانعت از بزهکاری جوانان شهر تهران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*. س ششم. ش ۲.

نوابخش، مهرداد؛ پوریوسفی، حمید (۱۳۸۵). نقش دین و باورهای مذهبی بر سلامت روان. *پژوهش دینی*. ش چهاردهم.

منابع انگلیسی

- Alport , G. W, 1966 ,” **Religious context of prejudice**”. Journal for the scientific study of religion; 26: 447-457
- Butler, M. H , et al (2002). “**Prayer as a conflict resolution ritual ; clinical implications of religious couple’s report of relationship softening, healing perspective and change responsibility**”. Journal of family therapy. V.30, Issue 1, P.19
- Durkheim , E (2005)” **Elementary Forms of Religions Life**, Translated by bagher Parham” , Tehran : Markaz Publication
- Fukuyama, Yoshio. (1961). “ **The major dimensions of church membership**” Review of Religious Research 2: 154-167
- Glock, Charles Y. & Rodney Stark (1965) “**Religion and society in tension**”, chicagu rand McNally & company
- Himmelfarb, Harold S. (1975) “**Measuring religious involvement**” Social Forces Vol. 53. No. 4: 606-618
- Lenski. G. (1963) **The Religious Factor: “A Sociological Study of Religion’s Impact on Politics**”, Economics, and Religious Life, Rev. ed. Garden City, N.Y. : Doubleday, Anchor
- Poloma, M. M . & Pendlton , B. F. (1991). “**Exploring neglected dimentions of religion in quality of life research**” . Lewiston, NY: Edwin mellon Press

